



PEREGRY NACJE MIĘDZY KULTUROWE

KSIEGA JUBILEUSZOWA
DEDYKOWANA
PROF. TADEUSZOWI
PALECZNEMU

PEREGRYNACJE
MIĘDZYKULTUROWE

PEREGRYNACJE MIĘDZYKULTUROWE

Pod redakcją

Magdaleny Banaszkiewicz,
Moniki Banaś,
Franciszka Czecha,
Anny Dudy i Karoliny Golemo



WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Magdalena Banaszkiewicz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-4020-6308>

 m.banaszkiewicz@uj.edu.pl

Monika Banaś

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-6542-4053>

 monika.banas@uj.edu.pl

Franciszek Czech

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-9499-4007>

 franciszek.czech@uj.edu.pl

Anna Duda

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0002-9902-7929>

 ania.duda@uj.edu.pl

Karolina Golemo

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

 <https://orcid.org/0000-0001-5728-9587>

 karolina.golemo@uj.edu.pl

© Copyright by Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ,
individual authors and Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzent

dr hab. Urszula Kusio prof. UMCS

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Sabak

Projekt okładki

Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-299-0 (druk)

ISBN 978-83-8368-300-3 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383683003>

Na okładce wykorzystano projekt Profesora Tadeusza Palecznego, fot. dr Anna Duda

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Spis treści

OD PRZYJACIÓŁ, UCZNIÓW I WSPÓŁPRACOWNIKÓW	9
---	---

I. EKSPLORACJE KONCEPCYJNE

ANDRZEJ PORĘBSKI

Z SOCJOLOGIĄ NA TY... CZYLI JAK KRÓLOWA NAUK POTRAFI WIĄZAĆ LUDZKIE ŻYCIORYSY	15
--	----

LESZEK KORPOROWICZ

ANIMOWANIE TEORII.....	23
------------------------	----

BOGDAN SZLACHTA

KILKA UWAG HISTORYKA MYŚLI POLITYCZNEJ O POTRZEBIE BADANIA NAPIĘĆ MIĘDZY TYM, CO UNIWERSALNE, I TYM, CO PARTYKULARNE (TAKŻE NARODOWE).....	37
--	----

SYLWIA JASKUŁA-KORPOROWICZ

EWOLUCJA RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH W ERZE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNYCH.....	47
--	----

KINGA ORZEŁ-DEREŃ

PEDAGOGIKA DIALOGU JAKO ODPOWIEDŹ NA WYZWANIA WSPÓŁCZESNYCH RELACJI MIĘDZYKULTUROWYCH.....	71
---	----

MONIKA BANAŚ

O EMPATII W NAUCE WEDŁUG ANNY KINGSFORD	89
---	----

II. KU WIELOKULTUROWOŚCI

KATARZYNA WARMIŃSKA

TATARZY POLSCY – PAMIĘĆ, PRZESZŁOŚĆ I ETNICZNOŚĆ.....	103
---	-----

MAŁGORZATA KOŁACZEK, JOANNA TALEWICZ

ALE STRACH, KTÓRY BYŁ W TOBIE, PRZEPŁYWA DO DZIECI Z MLEKIEM MATKI – MILCZENIE I MIĘDZYPOKOŁENIOWA TRAUMA ROMÓW I SINTI	121
--	-----

MAJA PRADELLE

- OBRAZ KULTURY I PROJEKT ASYMILACJI RDZENNEJ LUDNOŚCI CHILE
 ZAPREZENTOWANE PRZEZ IGNACEGO DOMEYKĘ W KSIĄŻCE
 PT. *ARAUKANIA I JEJ MIESZKAŃCY*149

WAWRZYNIEC KONARSKI

- POLAK O CELTACH, CZYLI UWAGI WŁASNE O DEMITOLOGIZACJI
 WYBRANYCH CECH WIZERUNKOWYCH IRLANDII I IRLANDCZYKÓW161

FRANCISZEK CZECH

- RASA, ETNICZNOŚĆ I RELIGIA W FILIPIŃSKIM PROCESIE NARODOWO-
 TWÓRCZYM179

III. PODRÓŻE PO TEKSTACH KULTURY**BARBARA WEŹGOWIEC**

- MIĘDZY MAPĄ I WYOBRAŹNIĄ – ANALIZA PORÓWNAWCZA ATLASU LĄDÓW
 NIEBYŁYCH EDWARDA BROOKE’A – HITCHINGA I ATLASU WYSP
 ODLEGŁYCH JUDITH SCHALANSKY 201

EWA BUJWID-KUREK

- KULTURA NARODOWA DETONATOREM NIENAWIŚCI? PRZEMYSŁENIA
 INSPIROWANE LEKTURĄ ESEJÓW IVANA ČOLOVICIA 217

ELŻBIETA BINCZYCKA-GACEK

- STILL AIN’T NO BLACK IN THE UNION JACK? – AFRO-BRYTYJSKOŚĆ
 W TWÓRCZOŚCI CZARNYCH AUTORÓW Z WIELKIEJ BRYTANII
 NA PRZYKŁADZIE DOTTIE ABDULRAZAKA GURNAHA233

JAKUB KOŚCIÓŁEK

- ŻOŁNIERZE NA NIE SWOJEJ WOJNIE. LOSY AFRYKAŃSKICH UCZESTNIKÓW
 WOJEN ŚWIATOWYCH WE FRANCJI I ICH OBRAZ W FILMIE *CAMP DE
 THIAROYE* 247

PIOTR KLETOWSKI

- CZY KILLER MOŻE BYĆ BUDDĄ? ANALIZA RELIGIJNYCH INSPIRACJI
 KINA HONGKOŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE FILMU *PŁATNY MORDERCA
 JOHNA WOO* 265

JADWIGA ROMANOWSKA

- TRANSKULTUROWE MOMENTY W PRAKTYCE TAŃCA FLAMENCO 281

IV. MIEJSCA PODRÓŻY**MAGDALENA BANASZKIEWICZ**

PODRÓŻ NIEOSWOJONA..... 293

ELŻBIETA WIĄCEK

RZYM – PODRÓŻ SŁUŻBOWA 303

ADAM ŻALIŃSKI

CZKAŁEM NA ZIMĘ. WŚRÓD POLAKÓW W KAZACHSTANIE..... 315

KAROLINA GOLEMO

LIZBONA. MIASTO MIĘDZYKULTUROWYCH PRZEPŁYWÓW..... 335

ANNA DUDAYELLOWSTONE DUTTON RANCH W MRĄGOWIE. W OCZEKIWANIU
NA KOLEJNY SEZON 351**BOŻENA PĘKAŁA**

TAJEMNICE LIBERTY ISLAND. ROZMOWY Z WOLNOŚCIĄ 361

V. TERRA INCOGNITA**RENATA HOŁDA**KTO STRASZY W CHICAGO? O DUCHACH I KLASYCZNYCH LEGENDACH
MIEJSKICH..... 373**PAWEŁ PLICHTA**„STULTORUM PLENA SUNT OMNIA” – STULTITIA SICUT CULTURAE
HEREDITATEM 391**JAROSŁAW ROKICKI**MIMETYCZNA REINTERPRETACJA KATASTROFY SMOLEŃSKIEJ –
REFLEKSJE METODOLOGICZNE 417**KAROLINA KOSYNA**

TOŻSAMOŚĆ WIRTUALNA A RELACJE MIĘDZYKULTUROWE..... 443

NATALIA OŻEGALSKA-ŁUKASIKSZTUCZNA INTELIGENCJA NA KULTUROWYM ROZDROŻU. W POSZUKIWANIU
RÓWNOWAGI MIĘDZY INNOWACJĄ A SPRAWIEDLIWOŚCIĄ
ALGORYTMICZNĄ 455

BIOGRAMY 471

LESZEK KORPOROWICZ 

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Instytut Nauk Socjologicznych

leszek.korporowicz@poczta.onet.pl

ANIMOWANIE TEORII

ROZPOZNAWANIE HORYZONTÓW

Tadeusz Paleczny to intelektualista, pisarz, animator życia naukowego, który niemal intuicyjnie wyczuwa potrzeby rozwojowe dziedzin, jakie stają się przedmiotem jego analiz. Nie bez powodu zainteresowanie transgresyjnymi aspektami szeroko pojętej kultury odniósł także do wszystkich obszarów swojej twórczości, zaangażowania oraz wielorakich działań promocyjnych. Bez wątplenia jednym z takich pól jego aktywności jest integracja wielu dyscyplin naukowych wokół refleksji i badań nad zjawiskami, procesami, ale i studiami międzykulturowymi. Choć korzeni tego typu zamysłu, obserwacji i analiz można się doszukiwać już u zarania świadomej działalności człowieka i niewątpliwie u starożytnych myślicieli zarówno Zachodu, jak i Wschodu, to usystematyzowanie i próba zbudowania konsekwentnej teorii tego typu problematyki jest przejawem wspomnianej powyżej innowacyjności i twórczych dokonań Tadeusza Palecznego, długoletniego profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, co z pewnością miało i ma niebagatelne znaczenie. Być może walorem refleksji tego typu jest jej interdyscyplinarność, która poszukuje badaczy, myślicieli i twórców o możliwie różnorodnym doświadczeniu, otwartej wyobraźni i nawet niepokornym sposobie uprawiania nauki, ale z drugiej strony – umiejętnością bardzo analitycznego i samoświadomego warsztatu. Nic więc dziwnego, że wyzwanie zbudowania teorii relacji międzykulturowych jak magnes przyciąga taką właśnie

umysłowość i wrażliwość kulturową Palecznego. Swoją stabilną pozycję profesora najstarszego polskiego uniwersytetu łączy z pragnieniem wolności duszy niepokornej, poszukującej tego, z czego pomocą jeszcze szerzej zrealizuje swój potencjał. Jeśli więc refleksja i badania nad fenomenem międzykulturowości, w odróżnieniu od statycznych koncepcji wielokulturowości, pozyskają i wypracują status względnie samodzielnej dyscypliny, to wkład i wielorakie dokonania Tadeusza Palecznego muszą być uznane za pionierskie i wręcz fundamentalne. Uznając wagę tego typu badań, postaw i świadomości, jakie przynosi nam świat współczesny w swoich coraz bardziej wymieszanych kulturowo formach, trudno nie uznać tak konstruowanej paradyscypliny za wielkie wyzwanie i potrzebę naszych czasów.

Nie bez przyczyny można uznać, że to, co proponuje Paleczny jako swoisty rodzaj usystematyzowanej refleksji, ale także wrażliwości poznawczej, jest rodzajem dialogu dyscyplin pojętych jako zakodowane formy postrzegania, poznawania i wartościowania świata. Jako żywo odnieść możemy do tego procesu to, co Paleczny pisze o dialogu międzykulturowym:

[...] dialog międzykulturowy zasadza się na udziale i współuczestnictwie w tworzeniu wspólnej przestrzeni semiotycznej. Dialog nie jest tylko werbalnym aktem komunikacji, wymiany poglądów, sądów i stanowisk; jest procesem ustalania obszaru wspólnych wartości, kształtowania i utrwalania przestrzeni międzykulturowej. Dialog międzykulturowy jest złożonym zespołem zjawisk i jako taki nie zachodzi pomiędzy kulturami, lecz pomiędzy ludźmi. Przestrzeń międzykulturowa, w której do niego dochodzi, czyni koniecznym przyjęcie tożsamości szerszej niż gwarantuje to kultura własnej grupy etnicznej (narodowej, rasowej). Dialog międzykulturowy nie zakłada inkulturacji czy akulturacji, chociaż jest instrumentem upodabniania się do siebie i wzajemnego przejmowania przynajmniej niektórych elementów wspólnej zuniwersalizowanej tożsamości. Sytuacja i kontekst dialogu oznacza dążenie do rozwiązywania wynikających z odmienności kulturowej napięć strukturalnych. Dialog jest sposobem, metodą relacji przyjętego modelu relacji międzykulturowych¹.

¹ T. Paleczny, *Kraków jako regionalny, narodowy, europejski, historyczny i współczesny ośrodek kultury – fenomen ŚDM*, [w:] *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. L. Korporowicz, P. Plichta, Biblioteka Jagiellońska, Kraków 2016, s. 139.

Każda dyscyplina naukowa jest rodzajem subkultury, dialog pomiędzy dyscyplinami przekracza tożsamość każdej z nich i jest „koniecznym przyjęciem tożsamości szerszej” w czymś, co jest „przestrzenią międzykulturową”, a w tym przypadku międzydyscyplinarną, która staje się kreacją nowego typu, podobną, a zarazem transgresyjną, idącą w kierunku „wspólnej zuniwersalizowanej tożsamości”. Takie myślenie, które Paleczny mógłby odnieść do swojego własnego udziału w tworzeniu fundamentów teorii relacji międzykulturowych, było doskonałym wkładem i twórczym wsparciem dla rozwijanego równolegle projektu Jagiellońskich Studiów Kulturowych, który od 2010 roku stał się elementem działalności naukowej kierowanego przez Tadeusza Palecznego Instytutu Studiów Międzykulturowych. To właśnie tego typu studia podkreślały wagę dynamizmów pozwalających na pokonywanie konfliktów i sprzeczności strukturalnych poprzez wartości, jakie odnaleźć można w aksjologicznym arsenale niemal każdej kultury, a mianowicie poprzez opisany przez Palecznego „dialog międzykulturowy”. Co ważne, paradygmatem konstytutywnym dla teorii relacji międzykulturowych jest koncentracja nie tyle na opisie społeczeństwa wielokulturowego, a więc na charakterystyce każdej z obecnych w nim grup, diagnozie ich zasięgu i specyfice właściwych im kultur, ale koncentracja na historii, dynamice i przyszłości istniejących między nimi relacji. To zasadniczo zmienia zestaw pytań badawczych, jakie stają się wektorem analiz międzykulturowych, zarówno ze względów teoretycznych, jak i ze względu na możliwości ich wykorzystania w praktyce społecznej, pedagogicznej, gospodarczej. W ważnym dla projektu Jagiellońskich Studiów Kulturowych tomie *Współczesna przestrzeń tożsamości* Paleczny zamieszcza niezwykle systematyzujący, programujący niejako studia międzykulturowe tekst pt. *Przestrzenie kształtowania tożsamości międzykulturowej*. Píše w nim:

W związku ze zmieniającym się statusem grup kulturowych, „zanurzonych” w pluralistycznej, wieloskładnikowej, różnorodnej przestrzeni komunikacyjnej Internetu, telewizji, mass mediów, rodzi się szereg pytań o ich naturę, granice i zasady konstruowania własnej odrębności. Grupy kulturowe w procesach globalizacji otwierają swoje granice, lokują się już nie tyle „na styku” z innymi wspólnotami, ile przenikają się wzajemnie, krzyżują i mieszają w szerszych układach strukturalnych, tworzą „społeczństwa sieci”, całościowe, wielokulturowe systemy-światy [...] Nowa, ulegająca globalizacji, płynna, dynamiczna, pluralistyczna rzeczywistość społeczna rodzi wiele nowych rodzajów zjawisk kulturowych i tożsamości. Natura nowej, „ponowoczesnej” rzeczywistości społecznej,

charakteryzowanej jako transgresyjna, transkulturowa, pluralistyczna, synkretyczna, rodzi szereg kontrowersji i pytań².

Palczny wyraźnie więc zwraca uwagę na interakcyjny charakter zjawisk międzykulturowych i konieczność oderwania się od badania procesów współistnienia współczesnych kultur jedynie „na styku” swoich przestrzeni. Podkreśla znaczenie dynamizmów „krzyżowania się”, synergii i płynności ich granic. Istotnymi czynnikami współczesności uzasadniającymi badania międzykulturowe są, jego zdaniem, takie wyzwania jak: 1) przemiany więzi społecznej, na które zasadniczy wpływ mają zjawiska deterytorializacji, dezinstytucjonalizacji, deideologizacji, subiektywizacji, prywatyzacji tożsamości uczestników przestrzeni kulturowej, 2) przeobrażenia wzorów i sposobów komunikacji interpersonalnej, 3) zmiany form aktywności społecznej i zaangażowania grupowego, 4) transformacja systemu organizacji społecznej, 5) destabilizacja struktury społecznej i wzrostu mobilności jednostek³.

Wymienione powyżej czynniki otwierają na zjawiska, ale i pojęcia, które w całości refleksji nad relacjami międzykulturowymi generują pojęcia do tej pory marginalizowane lub w ogóle nieistniejące⁴. Takim jest właśnie pojęcie tożsamości międzykulturowej, ale z pewnością dodać możemy wiele innych, jak sama przestrzeń międzykulturowa, komunikacja międzykulturowa, dziedzictwo międzykulturowe, prawa międzykulturowe, edukacja międzykulturowa, polityka międzykulturowa.

KALEJDOSKOP MIĘDZYKULTUROWY

Wiele z wymienionych powyżej pojęć wykazuje ścisłe powiązania, choć każde z nich zasługuje dzisiaj na pogłębioną i odrębną analizę. W projekcie Jagiellońskich Studiów Kulturowych, integrujących badania o charakterze wewnątrz-kulturowym, wielokulturowym, transkulturowym i wreszcie międzykulturowym, punktem wyjścia jest perspektywa antropologiczna, a więc ta, która

² T. Palczny, *Przestrzenie kształtowania tożsamości międzykulturowej*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 20/2: *Współczesna przestrzeń tożsamości*, s. 23; idem, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.

³ *Ibidem*, s. 25-28.

⁴ A. Czajka, *Międzykulturowość i filozofia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016.

wychodzi od człowieka i jego człowieczeństwa jako kategorii konstytutywnych. Rozwój teorii relacji międzykulturowych zdecydowano w powyższym projekcie budować na trzech wiążących się i wynikających z siebie aksjomatach. Po pierwsze, jest to kategoria osoby ludzkiej i stanowionej przez nią wspólnoty. Drugi aksjomat wynika z przekonania, iż zarówno osoby, jak i wspólnoty nie istnieją w izolacji, ale wchodzą w intensywne często interakcje. Nadają one znaczenie ważkiej dla współczesnej kultury i cywilizacji problematyce komunikacji, która jest obecna w rzeczywistości interakcyjnej we wszystkich możliwych jej formach⁵. Aksjomat trzeci wynika z pytania o cele i motywy owych interakcji, a więc o dynamikę rozwoju, stawania się i wyboru konkretnych ich form oraz wypełniających je wartości.

Wszystkie z wymienionych aksjomatów umożliwiają odwołanie i wykorzystanie obszernego dorobku nauk humanistycznych i społecznych, czyniąc z teorii międzykulturowych relacji i studiów pole opisanego przez Tadeusza Palecznego dialogu, spotkania, ale także ważnych często polemik, istotnego różnicowania znaczenia pojęć wieloznacznych w naukach społecznych oraz dopełniania analiz behawioralno-kognitywnych perspektywą semiotyczną, a te z kolei ważką dla ich zrozumienia perspektywą aksjologiczną. O łączenie tych perspektyw apelowała już w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku Antonina Kłoskowska, nestorka socjologii kulturalistycznej⁶. Jej koncepcje i analizy pozostają inspirujące nawet współcześnie, szczególnie ze względu na coraz wyraźniejsze procesy redukcjonizmu aksjologicznego współczesnych nauk społecznych i nauk o kulturze, który na szczęście udało się przełamać po ciemnej nocy orientacji behawioralnych i który rewitalizuje się za sprawą analiz wspieranych komputerowo, uciekających w orientacje posthumanistyczne i humanistykę cyfrową.

Tożsamość jest w całokształcie studiów kulturowych i teorii relacji międzykulturowych zagadnieniem absolutnie prymarnym. Jednakże to nie tożsamość międzykulturowa staje się pierwotnym doświadczeniem socjalizacyjnym. Jest ona wynikiem dynamizmów rozwojowych bazujących na zdolności do pełnego uczestnictwa w konkretnej kulturze wraz z wykształceniem wszystkich właściwych temu uczestnictwu komponentów kompetencji kulturowej. Tylko wówczas bowiem możliwe są doświadczenia empatii, uczenie poprzez

⁵ L. Korporowicz, *Komunikowanie dziedzictwa kulturowego*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2024.

⁶ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

analogie, rozpoznawanie granic kulturowych, rozumiejące odniesienie do wartości rdzennych oraz różnorodności wzorów integracji społecznej. Tożsamość międzykulturowa nie jest więc przypadkowym podziałem lub rozczłonkowaniem tożsamości osoby czy wspólnot kulturowych na niczym niepowiązane, wyjęte z różnych kultur i w tym sensie wielokulturowe struktury. Tożsamość zakłada bazową formę spójności, bez której popada w schizoidalną dezintegrację, nie znajdując ciągłości, kumulatywności i poczucia identyfikacji z tą samą formą ludzkiej i społecznej egzystencji⁷. Tożsamość międzykulturowa oznacza więc nie tyle wielość, chaotyczny pluralizm i nieograniczoną płynność tego, co jest treścią osobowości kulturowej, ile względnie stabilny model reagowania, uczenia się i rozwoju w sytuacjach interakcyjnych, a więc w sytuacjach spotkania, przenikania się i wzajemnego moderowania odmiennych wzorców kultury, nawet wówczas, gdy łączą w sobie wiele nowych, powstałych w środowisku wielokulturowym identyfikacji. Paleczny pisze:

Połączone sieciami powiązań transkulturowych funkcjonujące w wielu państwach świata zbiorowości imigranckie i postmigracyjne grupy etniczne o jednakowym, wspólnym pochodzeniu narodowym tworzą w istocie rzeczy złożone, globalne społeczności, których nie da się zredukować wyłącznie do żydowskości, romskości czy polskości. Członkowie tych i wszystkich diaspor budują w procesach asymilacji nowe rodzaje więzi i formy organizacyjne. Towarzyszą im nowe formy tożsamości międzykulturowej. Tworzące, zależnie od orientacji ideologicznej, tempa asymilacji, przynależności generacyjnej rozmaite odmiany podwójnej albo potrójnej identyfikacji⁸.

Identyfikacje to jednak jeszcze nie tożsamość, to właśnie potrzeba znalezienia dla nich wspólnej płaszczyzny tworzy dynamikę ich konfigurowania, uzgadniania, a więc tego, co moderuje „między” ich treścią⁹. Wzorzec ten jest przy tym elementem konkretnego doświadczenia, w znacznej mierze rezultatem nałożenia na siebie predyspozycji, twórczych uzdolnień i wewnętrznej pracy potencjałów osobowych człowieka rozwijanych na bazie doświadczeń wyniesio-

⁷ L. Korporowicz, *Noetyczny wymiar kultury*, [w:] *Socjologia a antropologia. Stanowiska i kontrowersje*, red. E. Tarkowska, Wrocław 1992, s. 94-96.

⁸ T. Paleczny, *Procesy asymilacji, transkulturowości i uniwersalizacji kulturowej: przegląd problematyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 3 (14), s. 77.

⁹ J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2017.

nych w praktyce interakcji kulturowych środowiska socjalizacji i rzeczywistych relacji otaczających go wspólnot¹⁰.

Tożsamość międzykulturowa jest więc w poważnym stopniu efektem charakteru *komunikacji międzykulturowej*. Nie można jednak nie wnieść do rozumienia tego pojęcia, jak i sposobu jego wykorzystywania, istotnej krytyki bardzo powszechnego eliminowania jego etymologicznego rdzenia, jakim jest kategoria „communicare”. Nie oznacza ona tak często mu przypisywanego znaczenia przekazu, a co za tym idzie jedynie trans-misji, czy też trans-portu określonych informacji od nadawcy do odbiorcy. Wręcz przeciwnie, przywołane znaczenie rdzenia oznacza czynienie rzeczy wspólnie, dzieląc się efektami, a więc w sposób interaktywny. Tymczasem za sprawą rozwoju inżynierii cyfrowej, nauk informatycznych, marketingowych i socjotechnicznych komunikację kojarzy się z umiejętnościami oddziaływania, technikami wpływu i masowego kształtowania gustów, poglądów i postaw. Interakcyjny charakter komunikacji, w tym międzykulturowej, nakazuje upatrywać w niej co najmniej sześć ważnych atrybutów: po stronie przedrostka „inter” pojawiają się tak ważne cechy jak wzajemność, wymiana i współzależność, a po stronie „akcji” – intencjonalność, sprawczość i przede wszystkim podmiotowość. Atrybuty te dopełniają się w rzeczywistych aktach „communicare”, dookreślając właściwe formy ich realizacji. Ich uwzględnienie demaskuje jednocześnie wiele pozorowanych procesów komunikowania, które w odniesieniu do relacji osób i wspólnot spełniane są być może częściowo, ale w sposób daleki od pełnego sensu tego typu działań. Warto więc zauważyć, że nie wszystko, co staje się przedmiotem wymiany, może mieć charakter dobrowolny i być zgodne z intencją wszystkich jej uczestników. Na takiej właśnie redukcji opierały się i opierają relacje przemocy, degradacji, marginalizacji i upokorzenia. Sama sprawczość niekoniecznie mówi o podmiotowości osób lub grup ją manifestujących, tak jak trudno dostrzec podmiotowość w zachowaniach przestępców czy też sprawców czynów niosących krzywdę i cierpienie wspólnotom poddanym niewoli i degradacji. Nie każda więc relacja jest w istocie komunikacją. Trudno wyliczyć wszystkie praktyczne konsekwencje tej konstatacji, które mogłyby uświadomić rzeczywisty stosunek oraz praktykę współistnienia wielu kultur na bardzo różnych poziomach komunikacji – od poziomu interpersonalnego zaczynając, na międzynarodowym kończąc.

¹⁰ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, *Rejony humanistyki*.

Troska, ale i analityczna obserwacja prowadzi więc do zauważenia ważnego problemu *praw kulturowych*, a w dalszej konieczności wynikających z nich *praw międzykulturowych*, które opisują powinności w relacjach pomiędzy kulturami, a szczególnie pomiędzy wspólnotami kulturowymi. Posiadamy w historii nauk społecznych bardzo dawne, w tym także polskie tradycje opisujące ten typ doświadczeń podmiotów kolektywnych w postaci „prawa narodów” (*ius gentium*). Oparte na nich podmiotowe interakcje wspólnot doskonale się wpisują w konceptualizacje relacji międzykulturowych, stanowiąc pionierskie korzenie tego typu refleksji, co warto zauważyć w kontekście ich współczesnej rewitalizacji. To krakowska szkoła prawa międzynarodowego ze swoim liderem Pawłem Włodkowicem, tworząca już w początkach XV wieku dorobek „humanizmu krakowskiego”, może dziś stanowić bardzo inspirujące źródło antropologii praw międzykulturowych o silnym komponencie etycznym, tak potrzebnym w ocenie, ale i naprawie struktur międzynarodowych, a w istocie międzypaństwowych, usiłujących pozbawić podmiotowości tworzące je narody¹¹. Warto przywołać koncepcje prawa narodów w kontraście do transakcyjnego, biznesowego modelu budowania polityki międzynarodowej we współczesnej geopolityce mocarstw¹². Jest ona daleka od tradycji i korzeni kultury europejskiej, choć paradoksalnie nader często powołuje się na europejski system wartości. Różnica nie wynika z odmienności hierarchii w całokształcie stosunków władzy, ale z pozycji wartości autotelicznych, które budowały pojmowanie tego, co uznawano za normatywne podstawy systemu praw¹³. Pozostaje to jednak dziedzictwem kulturowym europejskiej przestrzeni wartości, którego odczytywanie i rozumienie pozostaje ważnym komponentem współczesnych aspiracji do dzielenia się kapitałem kulturowym historii¹⁴.

Dziedzictwo międzykulturowe nie jest tym samym, co dziedzictwo każdej kultury z osobna. O ile pierwsze możemy zdefiniować jako całokształt dorobku

¹¹ M. Płotka, *Od prawa natury do praw człowieka. Teoria prawa naturalnego w ujęciu Stanisława ze Skarbimierza i Pawła Włodkowica*, „Edukacja Filozoficzna” 2012, nr 54, s. 149-170.

¹² B. Szlachta, *Prawo narodów*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 4, red. K. Chojnicka, M. Jaskólski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009, s. 345-360.

¹³ A. Kłoskowska, *Koncepcja autoteliczności kultury symbolicznej*, [w:] *O społeczeństwie i teorii społecznej. Księga poświęcona pamięci Stanisława Ossowskiego*, red. M. Ofierska, E. Mokrzycki, J. Szacki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985, s. 418-431.

¹⁴ F. Znaniecki, *Upadek cywilizacji zachodniej. Wybór pism*, wyb. i opr. A. Citkowska-Kimla, Ośrodek Myśli Politycznej, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2023, *Polskie Studia nad Totalitaryzmem*, t. 21.

materialnego, symbolicznego i duchowego konkretnych osób i grup w zintegrowanej przestrzeni komunikowania, to drugie dotyczy tego, co zostało wypracowane jako logotwórczy rezultat relacji kulturowych inspirujących do dzielenia się wartościami o charakterze synergetycznym. Dziedzictwo międzykulturowe ilustruje wagę dokonań motywowanych nie tyle siłą partykularnych potrzeb i strategią umacniania funkcjonalnej pozycji uczestników relacji, ile możliwością przekraczania ich granic podejmowanych w intencji realizacji wartości budujących mosty ponad ich mocą sprawczą, instrumentalną, o wyraźnie utylitarnym charakterze. W istocie dziedzictwo to można odnaleźć w każdym rejonie świata, w każdym okresie i w relacji większości komunikujących się kultur. Współczesny świat potrzebuje wielkiej encyklopedii dziedzictwa międzykulturowego, która pokazywałaby drogi ludziom i społecznościom współczesnym, motywując jednocześnie do naśladowania swoich poprzedników. Przykładem takiego dziedzictwa mogą być idee i wartości jagiellońskie, wyrosłe z potrzeb konkretnych grup o ukształtowanym już arsenale wartości własnych, które potrafiły odnieść je do potrzeb znacznie bardziej uniwersalnych, ponadetnicznych i ponadśrodowiskowych, potwierdzając realność i moc sprawczą budowanego świata wartości. Istnieje tu wiele analogii z obecną sytuacją. Dzięki tym ideałom współczesny człowiek byłby w stanie dostrzec godność nie tylko swoją, ale i innych ludzi, wykorzystać mobilność ważnych treści napotykanych kultur, uczynić z nich miejsce spotkania dopełniających się, ale także odkrywanych i zupełnie nowych inspiracji, propozycji przewartościowania doświadczeń zastanych, a w końcu miejsce dialogu budowanego na wizji wspólnego dobra¹⁵.

Dziedzictwo międzykulturowe oraz procesy jego komunikowania nie zachodzą w społecznej próżni, wręcz przeciwnie – dokonują się w ustawicznie zmieniającej się *przestrzeni międzykulturowej*. Jej nowa jakość wynika z ogromnego poszerzenia, ale i zwielokrotnienia obecnych w niej wymiarów. Niezależnie od wszystkich ewolucji, rewolucji i modyfikacji w fizycznej, realnej i – jak się ostatnio określa – klasycznej formie jej istnienia doszła do głosu przestrzeń wirtualna. Gdyby każdą z nich uznać za postać subkultury, to mamy obecnie do czynienia z intensyfikacją ich przenikania się i współkształtowania, co tworzy nowy typ relacji międzykulturowych o zupełnie nowej charakterystyce. Cywilizacja medialna zrodziła fenomen w istocie trzech płaszczyzn przestrzeni międzykulturowej istniejącej w wymiarze materialnym, który może mieć reprezentacje

¹⁵ W. Bajor, *Idee wolności i równości w polskiej kulturze politycznej doby średniowiecza*, [w:] *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, op. cit., s. 37-57.

symboliczne, stanowiące swoją własną realność na kolejnej płaszczyźnie funkcjonowania, przeniesioną następnie na płaszczyznę wirtualną. Wszystkie te trzy płaszczyzny tworzą hybrydalną naturę współczesnej przestrzeni międzykulturowej, w której dokonują się oddziaływania bardzo różnie istniejących i powstających kultur o odrębnych parametrach partykularnych form istnienia, jak i kultur synkretycznych, megastruktur zapewniających nieskończoną liczbę wariantów i kanałów transformacji. Przestrzeń międzykulturowa w rzeczywistości hybrydalnej posiada w związku z tym kilka nowych, uzupełniających się cech. Z łatwością i w sposób do tej pory niespotykany wykorzystuje procesy deterytorializacji i wirtualizacji kultur, stając się w istocie jedynie metaforą klasycznie rozumianej przestrzeni¹⁶. Po pierwsze, nie ma w niej bowiem tradycyjnie określonego terytorium, nie jest powiązana z czymkolwiek, co można by określić jako miejsce określone geograficznie. Po drugie, eksponuje symboliczno-aksjologiczne elementy każdej z obecnych w niej kultur, traktując je jako byty konceptualne, łatwiejsze w ten sposób do rekonfiguracji, dekompozycji i przemieszczania. Po trzecie, w wyniku opisanych wyżej procesów przestrzeń międzykulturowa zostaje sprowadzona do relacji wartości i znaczeń, których dystans określa się analogią sposobów ich kodowania, bliskością rozumienia i doświadczania, możliwością odnalezienia dialogu.

Interakcjom tym, powiązanym kompetencjami komunikacji międzykulturowej, sprzyja *edukacja międzykulturowa*. W przeciwieństwie do działań czysto naukowych jest ona przedsięwzięciem, które zmierza nie tylko do diagnozy i opisu relacji międzykulturowych, ale do kształtowania umiejętności świadomego w nich uczestnictwa. Problemem, jaki pojawia się nie od dzisiaj, jest rozpoznanie i podejmowanie obecnego w nich komponentu wychowawczego¹⁷. Przekracza on metodykę uczenia instrumentalnego przystosowania, wyposażenia w swoje kompetencje radzenia sobie w środowiskach kulturowo zróżnicowanych. Problem ten stał się przedmiotem wielu szkoleń organizowanych na potrzeby współczesnych modeli *zarządzania międzykulturowego*, które muszą się podejmować formowania kluczowych cech osobowości dzieci i młodzieży w środowiskach ich kulturalizacji. We współczesnej przestrzeni edukacyjnej wykraczają one daleko poza środowiska szkolne, lokalizując się coraz częściej w przestrzeni

¹⁶ *Rzeczywistość hybrydalna. Pomiędzy bytami*, red. J. Jaskuła, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023.

¹⁷ K. Olbrycht, *Potrzeba afirmacji człowieka jako wyzwanie dla wychowania*, „Horyzonty Wychowania” 2020, nr 19 (50), s. 93-104.

medialnej stanowiącej coraz istotniejsze pole przestrzeni kulturowej. Polski system edukacji nie dysponuje jednak stosownym programem kształcenia, jak również nie odsyła do żadnej koncepcji wychowania, pozostawiając to zagadnienie inwencji i zaangażowaniu konkretnych placówek i osobistym zainteresowaniom nauczycieli.

WNIOSKI

Teoria relacji międzykulturowych podobnie jak powiązane z nią studia, pomimo swego interdyscyplinarnego charakteru, stanowią interesujące wyzwanie współczesnych nauk społecznych i humanistycznych. Istnieje wiele powodów, dla których warto odnosić tę refleksję do polskiej tradycji intelektualnej początku XV wieku. Trudno przecenić wielowątkowy dorobek polskich myślicieli z kręgu Akademii Krakowskiej, którzy we właściwym sobie języku wyrazili nie tylko naukowe, ale i głęboko kulturotwórcze idee humanizmu krakowskiego, stanowiące wyraz rozwoju koncepcji prawa narodów jako korzeni współczesnych teorii praw kulturowych i relacji międzykulturowych. Problemy te, widziane w perspektywie zorientowanej kulturalistycznie socjologii, można dostrzec w pracach najwybitniejszych klasyków polskiej socjologii, m.in. w studiach Stefana Czarnowskiego, Floriana Znanieckiego, Stanisława Ossowskiego, Józefa Chałasińskiego czy Antoniny Kłoskowskiej. W dorobek ten w sposób autonomiczny wpisują się koncepcje i prace Tadeusza Palecznego, który systematyzuje stare i nowe problemy badawcze, klasyfikuje kategorie analiz, dokonuje krytycznego oglądu istniejących już teorii i określa wynikające z nich pytania. Część z nich dotyczy samoświadomości badaczy i zupełnie nowego wyzwania, jakim jest metodologia badań międzykulturowych. Nie muszą one rezygnować z tradycyjnych dla etosu nauki wartości – starania o refleksyjny dystans i unikanie utożsamiania się jedynie z jedną z branych pod uwagę kultur. Nie oznacza to jednak naiwnego postulatu i wiary w brak kulturowego uwarunkowania badaczy i samych badań. Wręcz przeciwnie, własne doświadczenia badaczy mogą być podstawą empatii i wyobraźni kulturowej niezbędnej w rozpoznawaniu rdzennych wartości wielu innych kultur. Przyjęte ustalenia nie mogą jednak być przyjmowane bez proceduralnej i interpretacyjnej triangulacji, bez spotkania z doświadczeniem alternatywnym, które nie tyle weryfikuje, ile konstruuje perspektywę aksjologiczną i epistemologicznego lustra.

Teoria badań i studiów międzykulturowych z pewnością nie jest dziełem zakończonym, tak jak nie kończy się coraz bardziej dynamiczna i poszerzająca

się sieć relacji współczesnych nam oraz przyszłych kultur. Część z tych relacji wydaje się pogłębiać istniejące już konflikty. Część z nich otwiera na zupełnie nowe możliwości. Nawet dzisiaj dysponujemy już wiedzą, dziedzictwem pojęć i wartości, które pozwalają pytać o kulturowy potencjał człowieka, jego podmiotowość i godność. Z pewnością warto docierać do niej poprzez otwierające się na siebie kultury.

BIBLIOGRAFIA

- Bajor W., *Idee wolności i równości w polskiej kulturze politycznej doby średniowiecza*, [w:] *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. L. Korporowicz, P. Plichta, Biblioteka Jagiellońska, Kraków 2016.
- Czajka A., *Międzykulturowość i filozofia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016.
- Kłoskowska A., *Koncepcja autoteliczności kultury symbolicznej*, [w:] *O społeczeństwie i teorii społecznej. Księga poświęcona pamięci Stanisława Ossowskiego*, red. M. Ofierska, E. Mokrzycki, J. Szacki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Korporowicz L., *Komunikowanie dziedzictwa kulturowego*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2024.
- Korporowicz L., *Noetyczny wymiar kultury*, [w:] *Socjologia a antropologia. Stanowiska i kontrowersje*, red. E. Tarkowska, Wrocław 1992.
- Nikitorowicz J., *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2017.
- Olbrycht K., *Potrzeba afirmacji człowieka jako wyzwanie dla wychowania*, „Horyzonty Wychowania” 2020, nr 19 (50), DOI: 10.35765/hw.1918.
- Paleczny T., *Kraków jako regionalny, narodowy, europejski, historyczny i współczesny ośrodek kultury – fenomen ŚDM*, [w:] *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. L. Korporowicz, P. Plichta, Biblioteka Jagiellońska, Kraków 2016.
- Paleczny T., *Procesy asymilacji, transkultuacji i uniwersalizacji kulturowej: przegląd problematyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 3 (XIV).
- Paleczny T., *Przestrzenie kształtowania tożsamości międzykulturowej*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 20/2: *Współczesna przestrzeń tożsamości*.

- Paleczny T., *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.
- Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, *Rejony Humanistyki*.
- Płotka M., *Od prawa natury do praw człowieka. Teoria prawa naturalnego w ujęciu Stanisława ze Skarbimierza i Pawła Włodkowica*, „Edukacja Filozoficzna” 2012, nr 54.
- Rzeczywistość hybrydalna. Pomiędzy bytami*, red. J. Jaskuła, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023.
- Szlachta B., *Prawo narodów*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 4, red. K. Chojnicka, M. Jaskólski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009.
- Znaniecki F., *Upadek cywilizacji zachodniej. Wybór pism*, wyb. i opr. A. Citkowska-Kimla, Ośrodek Myśli Politycznej, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2023, *Polskie Studia nad Totalitaryzmem*.

Abstract

ANIMATION OF THEORY

The article discusses efforts to build a theory of intercultural relations as a relatively autonomous and integrated field of reflection, showing both past and present achievements. Of particular interest within the article is the fundamental contribution of Tadeusz Paleczny as the doyen of works creating the systematics and methodology of intercultural studies, creating a rule for the integration of threads undertaken on the basis of many scientific disciplines, comparing key categories of analysis and outlining important contexts of both contemporary and future research. At the same time, the text proposes a closer analysis of particularly important theoretical and practical implications directly resulting from the area of reflection on the phenomenon of interculturality, such as intercultural rights, communication, education and intercultural space, along with the problem of intercultural heritage, which is important for the contemporary world.

Keywords: intercultural dialogue, intercultural rights, methodology of intercultural research

Dążenie do uchwycenia choćby drobnej cząstki prawdy o ludziach zanurzonych w nieustannie zmieniającej się, pełnej sprzeczności i niejednoznacznej kulturze współczesnego świata można uznać za motyw przewodni intelektualnych przedsięwzięć Profesora Tadeusza Palecznego. Nieprzypadkowo w wielu swoich pracach konsekwentnie powraca On do spuścizny Floriana Znanieckiego postulującego, by prowadząc badania, korzystać ze współczynnika humanistycznego, który pozwala uchwycić rzeczywistość kulturową z perspektywy zwykłych ludzi.

Tytułowe peregrynacje nie są tylko przemieszczaniem się z miejsca na miejsce. Pojęcie to ma znacznie głębszy sens i – nawet użyte poza kontekstem religijnym, gdzie odnosi się do uroczystego przenoszenia relikwii czy obiektów religijnych – konotuje doniosłość przemieszczania się jednostek, także między kulturami i wzorami myślenia. Pozwala postrzegać aktorów społecznych jako swoistych pielgrzymów, którzy, świadomi swoich celów, kroczą samodzielnie, lecz zarazem stanowią część całych przepełnionych symbolami dynamicznych wspólnot i przekraczają ich granice.

Z tych względów peregrynacje uczyniliśmy słowem-kluczem, wyznaczającym ramy dociekań zebranych w tomie, będącym formą wyrażenia wdzięczności Profesorowi Tadeuszowi Palecznemu za okazaną życzliwość oraz wszelkie inspiracje.



WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-299-0

9 788383 682990